

sayfa 1138

Mevcut ve hazır olmayan nesnelerin satım konusu yapılması nasla (hadis) yasaklanmış olmasına rağmen sipariş akdi (istisnâ*) câiz görülmüştür; çünkü bu âdet yaygındır ve insanların buna ihtiyaçları vardır.

sayfa 1138

Nas geldiği sırada mevcut olmayan âdetler genellikle nassı tahsis edemez, yani nas karşısında muteber olmaz. Bunun da istisnası, âmir hükümlü nassın dayanağı olan gerekçeyi (illet) ortadan kaldıran örf ve âdettir. Meselâ Hanefîler, ilgili hadislere dayanarak, akdin gereği olmayan ve taraflardan birine menfaat sağlayan şartı câiz görmemişlerdir

sayfa 1140

Örf ve âdet, kendine bağlı hukuk kaideleri ve hükümleriyle birlikte değişerek hukukun sosyal hayata uyumunu sağlar. Mecelle, 39. maddesinde, “Ezmânın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz” diyerek âdetin bu tesirini ifade etmiştir. Hukukçular, ictihada dayalı hükümlerin büyük bir kısmının müctehidin yaşadığı çağın örf ve âdetine bağlı bulunduğunu, aynı müctehid başka sosyal çevrelerde yaşasaydı ictihadının da değişik olmasının kaçınılmazlığını, âdet değiştiği halde eski âdetlere bağlı hükümlerde ısrar etmenin halka zorluk ve sıkıntılar getireceğini sıkça tekrarlamış ve tarih boyunca âdete bağlı olarak değişmiş hükümlerden örnekler vermişlerdir.

sayfa 1140

İlk asırlarda Kur'an öğreticiliği, imamlık ve müezzinlik gibi görevleri yapanların geçimi devletçe karşılanırdı. Sonraları bu görevlilerin maaşları kesildi; bu görevi yapsalar geçinemeyecek, başka iş yapsalar görev yapamayacak hale geldiler. Bu sebeple, Hanefî müctehidlerin görüşlerine aykırı olarak, sonraki Hanefî fukahası ibadet mahiyetindeki görevlerden de ücret almanın câiz olduğuna fetva verdiler.

sayfa 1149

Adî b. Müsâfir'in vefat ettiği 557 (1162) yılından itibaren Musul ve civarında birkaç asır varlığını sürdüren bu tarikat, daha sonra şeyhe hürmet ve tâzimde ileri gidip onu ilâhlaştırma noktasına kadar götüren bazı müfrit taraftarları vasıtasıyla Yezîdîliğe dönüştürülmüştür.

sayfa 1150

Bunun üzerine 21 Ağustos 1169'da Mısır'daki Sudanlı ve Ermeni askerler isyan ettiler. Selâhaddin'in askerleriyle isyancılar arasındaki iki gün süren şiddetli sokak çarpışmaları Selâhaddin'in tam bir zaferiyle sonuçlandı. Bu isyanda halifenin ve saraydakilerin isyancıları tuttuğu ortaya çıktı. Bunun üzerine Selâhaddin saray muhafız kuvvetleri kumandanlığına Bahâeddin Karakuş'u tayin etti. Bu isyan bir bakıma Fâtımî Devleti'nin sonu oldu. Çünkü artık bütün hâkimiyet Selâhaddin'in eline geçmişti.

sayfa 1158

Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biri olan Adıyaman'ın eski adı Hısnımansûr'dur. Kaynaklarda, VII. yüzyılda buraya gelen Emevî kumandanlarından Kays kabilesine mensup Mansûr b. Ca'vene'ye izâfetle bu ismin verildiği zikredilmekte ise de başka bir rivayete göre bu isim Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un adından gelmektedir. Ayrıca, Hârûnürreşîd'in halife olmadan önce burayı yeniden imar ve inşa ettirdiği de bilinmektedir. Adıyaman ismi ise Cumhuriyet'ten sonra verilmiş olup menşei hakkında bir kayda rastlanamamıştır.

sayfa 1167

Benî Adî başlangıçta Hz. Peygamber'in İslâm'a davetine düşmanca bir tavır takınmış, fakat kabilenin ileri gelenlerinden Ömer b. Hattâb'ın müslüman olması üzerine bu tavrını değiştirmek zorunda kalmıştı. Nitekim Bedir Savaşı'nda müşriklerin safında yer alanlar arasında bu kabileye mensup hiç kimse yoktu. Bizzat Hz. Ömer, Benî Adî mensuplarının tamamının Mekke'nin fethinden önce müslüman olduğunu ifade etmiştir.

sayfa 1168

Şeyh Adî'ye birçok kerametler isnat edilir. Şa'rânî, onun her gün Büyük Okyanus'taki "altıncı ada"ya gidip geldiğini ve orada ikamet ettiğini söyler.

sayfa 1179

Yûsuf Âdil'in, Osmanlı Sultanı II. Murad'ın oğlu olduğu ve ağabeyi II. Mehmed tahta çıktığı zaman öldürülmesinden endişe eden annesi tarafından kaçırıldığı iddia edilmişse de bunun, hânedanı yüceltmek isteyen o devrin tarihçileri tarafından uydurulan asılsız bir iddia olduğu artık anlaşılmıştır.

sayfa 1181

İsmâil'in yerine oğlu Mallu geçti, fakat kısa bir süre sonra onun hükümdarlığa lâayık olmadığı anlaşıldı ve gözlerine mil çekilerek tahttan indirildi; yerine kardeşi İbrâhim geçirildi (1535).

sayfa 1185

Sûrenin Mekkî olduğu, o dönemde müslümanların elinde at ve silâh bulunmadığı göz önüne alındığında, bu âyetlerdeki mânaların bütünüyle gelecek zamanlarla ilgili olduğu anlaşılır. Burada sonraki yüzyıllarda icat edilecek ateşli silâhlardan söz edilmesi, geleceğin harp alet ve vasıtalarındaki gelişmeleri çok önceden haber veren bir mûcize sayılır. Buna göre âdiyât yalnızca at ve develeri değil, motorlu savaş araçlarını, mûriyât kelimesi de ateşli silâhların hepsini içine alır.

sayfa 1186

Yalnız bir âyette (bk. el-En'âm 6/115) Allah'ın sözünün adaletli olduğu belirtilir. Ancak birçok âyette Allah, adaletin zıddı olan zulümden tenzih edilmiş, ayrıca "adl" mânasına gelen kıst da Kur'an'da ve hadislerde Allah'a izâfe edilmiştir (bk. Âl-i İmrân 3/18; Yûnus 10/4, 47, 54; Tirmizî, "Da'âvât", 83; İbn Mâce, "Duâ", 10). Yine adl ve adalete yakın bir mâna ifade eden hayrû'l-hâkimîn (bk. el-A'râf 7/87) ve ahkemü'l-hâkimîn (bk. et-Tîn 95/8), Kur'an'da Allah'a nisbet edilmiştir. Buna göre, "Peygamber'in Allah'a adl sıfatını vermeyi münasip görmüş olup olmadığına şüphe edilebilir" tarzında D. B. Macdonald tarafından ileriye sürülen iddianın (bk. İA, I, 363) tutarlı görülebilecek hiçbir yönü yoktur.

sayfa 1189

Mu'tezile'nin adl prensibi İslâm literatüründe daha çok kaderin inkârı mânasına alınmıştır. Mu'tezile âlimleri ilâhî adalet ve ferdî hürriyetle çelişir mahiyette buldukları hidâyet, *tevfîk*, hızlan, *hatm* gibi kavramları kader anlayışlarıyla uzlaşacak şekilde te'vil etmişlerdir.

sayfa 1189

Mu'tezile'nin adl anlayışı, kulun sorumluluğunu sağlam bir zemine oturtmakla birlikte, irade ve kudret sıfatlarını sınırlandırarak Allah'a acz isnadına yol açmaktadır.

sayfa 1190

Bazı mutasavvıflar Allah'ın her şeyi hak ile yarattığını bildiren âyetteki (bk. el-En'âm 6/73) hak kelimesini "adl" mânasında anlamışlar ve bunun hakikat-i Muhammediyye* olduğunu öne sürmüşlerdir.

sayfa 1197

Edin, Sumer metinlerinde Dicle ile Fırat arasındaki bölgenin adı olarak geçer. Bir Sumer efsanesinde ilk insanların bu arazi üzerinde yaşadıkları belirtilir. Diğer taraftan kelimenin İbrânîce'de "bolluk" ve "sevinç" anlamlarına geldiği de bilinmektedir (bk. Mircéa Eliade, Histoire des croyances et des idées religieuses, I, 179; Denise Masson, Monothéisme coranique et monothéisme biblique, s. 745). Nitekim Ahd-i Atîk'in Yunanca tercümesinde Eden bahçesi, "bolluk ve sevinç bahçesi" şeklinde ifade edilmiştir.

sayfa 1200

Bu ihtilâf Hz. Peygamber zamanında da söz konusu olduğu için Resûlullah kendi nesebinin Adnân'a kadar zikredilmesine izin vermiş, ondan sonrasını ise yasaklamıştır.

sayfa 1201

Bâbil kralı meşhur Buhtunnasr zamanında Mekke'de yaşadığı rivayet edilen Adnân'ın doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Milâttan önce 604-561 yılları arasında yaşamış olan Buhtunnasr, Filistin'de yahudileri yenilgiye uğratıp dağıttıktan sonra Arabistan'ı işgal ve tahrip etmiş, sonra da Mekke'ye saldırmıştı. Adnân kendisine karşı koyduysa da mağlûp olmuş ve Buhtunnasr'ın Bâbil'e dönmesinden sonra ölmüştür. Adnân'ın Nebt ve Amr adında iki kardeşi vardı.

sayfa 1205

Ölümü gizli tutularak geçici bir süre için oraya gömüldü. Ertesi yıl Necef'e nakledilip Hz. Ali'nin türbesine defnedildi. Adudüddeve iyilik sever, ihsanı bol, cesur, akıllı ve ileri görüşlü bir devlet adamıydı. Bununla birlikte bazı Sâsânî geleneklerini ihya etmeye çalışmak, ülkeyi istibdatla yönetmek, çok kan dökmek ve affedip eman verdiği insanlara hiyanet etmekle de itham edilmiştir. O sadece Büveyhîler'in değil, aynı zamanda o devrin en büyük hükümdarıdır. Büveyhîler

sayfa 1210

Kur’ân-ı Kerîm’de affın teşekkür ve minnet duygularını harekete geçireceğine işaret edilmiş (bk. el-Bakara 2/52), Hz. Peygamber de “Allah, muhakkak surette kötülüğü affeden kişiyi aziz kılar” (Müsned, II, 235, 238) buyurmuştur. Buradaki aziz kelimesinin Arapça’da hem “şerefli”, hem de “güçlü” anlamına geldiği göz önüne alınırsa bu hadiste affın faydasının oldukça geniş tutulduğu sonucuna varılabilir.

sayfa 1211

Mu‘tezile’nin müteahhir âlimlerinden Kadî Abdülcebâr, af konusunda mezhebin Bağdat ve Basra kollarının telakkilerini özetledikten sonra, Allah’ın fâsıkı affetmesinin aklen mümkün olmadığı şeklindeki klasik görüşe katılmadığını belirtmiştir (bk. Şerhu’l-Usûli’l-hamse, s. 678). Ona göre bu, aklî bir zorunluluk değildir. Allah büyük günah işleyeni, imkânsız olduğu için değil, cezalandıracağını bildirdiği (vaîd) için bağışlamayacaktır.

sayfa 1212

genel bir esas olarak, afta hata etmenin cezalandırmada hata etmekten daha hayırlı olduğu kabul edilmiştir. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurur: “Elinizden geldiği kadar müslümanların cezalarını kaldırmaya çalışın. Onun için bir çıkış yolu varsa bırakın gitsin. Devlet başkanının afta hata etmesi cezalandırmada hata etmesinden hayırlıdır” (Müsned, V, 160).

sayfa 1213

İslâm ceza hukukunda, kısas* ve ta‘zir* cezalarının affı genel olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık had*cezalarında, bazı istisnalar dışında af mümkün değildir. Diğer taraftan İslâm’da suçluların affı daha çok mağdur ile suçlu arasındaki bir mesele olarak kabul edilmiş ve affı yasama organının yetkisine bırakan beşerî hukuk sistemlerinin aksine, af yetkisi hakkı çiğnenen mağdurun kendisine verilmiştir.

sayfa 1213

Hiz. Peygamber bir hadisinde, mahkemeye intikal ettirilmeden önce had davalarında affın mümkün olabileceğini, ancak mahkemede dava açıldıktan sonra affın söz konusu edilemeyeceğini belirtmiştir

sayfa 1217

Çungarya Kalmukları'nın hâkimi olan Galdan, Afak Hoca'nın da teşviki ile 1688'de Kâşgar'ı ele geçirerek emirliğini ona verdi. Daha sonraları durumdan memnun olmayan Afak Hoca bir süre idareyi bıraktıysa da çok geçmeden tekrar iş başına geçti.

sayfa 1218

Arapça ufuk kelimesinin çoğulu olan âfâka nisbet eki getirilerek yapılmış bir kelimedir. Osmanlıca'da âfâkî yerine şey'î, zihnî gibi daha başka terimler de kullanılmış, bu terimlerle genellikle, dış dünya ile ilgili olan, ferdin şahsî görüş ve inançlarından bağımsız olarak geçerliliği bulunan, herkesin izleyip gözlerebileceği reel durumlarla ilgili olan şey" kastedilmiştir. Âfâkî Türkçe'de mecaz olarak, "gelişigüzel söylenmiş (boş sözler), gayri ilmî (ifadeler); belli bir düşünce ve hayat düzeni olmayan (adam)" gibi mânalara da gelmektedir. Âfâkî teriminin karşıtı olan ve sübjektifin eş anlamlısı olarak kullanılan enfüsî* ise Arapça nefis (kişi, ruh, süje) kelimesinin çoğulu olan enfüse nisbet eki ilâvesiyle elde edilmiş bir terim olup "değeri ve geçerliliği kişiye bağlı olan, başkalarının izlenip gözlenemeyen, ruhî ve derunî durumlarla ilgili" anlamına gelir.

sayfa 1218

Fussilet 41/53) âfâk ve enfüs kelimelerinin karşıt kavramlar olarak bir arada kullanılmış olmasından hareket etmişlerdir. Söz konusu âyetin meâli şöyledir: "Gerek âfâkta, gerek enfüste delillerimizi (âyât) yakında onlara göstereceğiz."

sayfa 1220

Babanzâde Ahmed Naim ise Arap dil bilgisine göre çoğul kelimeler nisbet ekiyle kullanılamayacağından, objektif ve sübjektif kelimelerinin karşılığı olarak ufkî ve nefsî denilmesi gerektiğini, ancak Kur'an'da geçen lafızları korumak amacıyla âfâkî ve enfüsî terimlerinin özellikle tercih edilebileceğini kaydetmiştir.

sayfa 1225

Tanınmış hadis münekkidi Yahyâ b. Maîn ile o devrin meşhur hadisçisi Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Affân'ın tasvip etmediği hadisleri rivayet etmezlerdi. Talebeleri, onun bir harfinde bile tereddüt ettiği hadisi

kimseye nakletmediğini ve hadis rivayetinde hiç yanılmadığını ifade ederler. Yahyâ b. Maîn, ashâbü'l-hadîs'in beş kişi olduğunu söyler ve İbn Cüreyc, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Affân b. Müslim'in adlarını zikreder.

sayfa 1226

Me'mûn mektubunda, Affân'ın Kur'ân-ı Kerîm'in yaratılmış olduğu görüşünü benimsemesini istiyor, kabul etmediği takdirde beş yüz dirhem olan aylığının kesilmesini emrediyordu. Bu tehdit üzerine Affân İhlâs sûresini okudu ve bu âyetlerin mahlûk olamayacağını kesin bir dille valiye söyledi. Kanaatinde ısrar ederse aylığının kesileceği tekrar edilince de, "Rızkınız da size vaad edilen şeyler de semâdadır." meâlindeki âyeti (ez-Zâriyât 51/22) okuyarak oradan ayrıldı.

sayfa 1244

İngiltere'nin yeni silâhlar vererek Pakistan ordusunu modernize etme çabaları Afganistan'ı Sovyetler Birliği'ne yaklaştırmaya sevketti. İki ülke arasında başlayan siyasî dostluk 1954-1961 arasında karşılıklı ziyaretlerle ve imzalanan ekonomik, kültürel anlaşmalarla takviye edildi. Yeni yollar, fabrikalar ve elektrik santralleri inşası ile Afganistan'da etkisini göstermeye başlayan Sovyetler Birliği'nin içteki taraftarları Başbakan Dâvud Han ile Dışişleri Bakanı Nâdir Han oldu. Zâhir Şah ülkede gittikçe artmakta olan Sovyet nüfuzunu önlemek için Dâvud Han'ı başbakanlıktan azledince, bu durum birtakım yeni gelişmelere yol açtı.

sayfa 1258

Hız. Peygamber dualarında af ve âfiyet diler, ashabına da düşmanla karşı karşıya gelmeyi temenni etmemelerini ve Allah'tan âfiyet dilemelerini tavsiye ederdi

sayfa 1259

Sûfilikte çile çekmek esas olduğundan, Ebû Bekir ed-Dükkî âfiyetle sûfilîğin bir arada bulunamayacağını ileri sürer.

sayfa 1260

Aforoz cezası Hristiyanlığa Yahudilik'ten geçtiği, dolayısıyla temeli Tevrat'a kadar indiği halde ilk kiliseler bu cezanın kaynağını, Hız. İsa'nın günahkâr biri hakkındaki şu sözlerine dayandırır- lar: "Kardeşçe nasihatları kabul etmeyi reddeden herhangi bir kişi kiliseye bildirilmeli, kiliseyi de

dinlemeyi reddetmesi halinde putperest ve vergi tahsildarı olmaya mahkûm edilmelidir” (Matta, 18/15-17).

sayfa 1261

Aforoz cezasını ancak papalar yahut piskoposlar veya ruhanî meclisler verebilir. Bir piskopos, yalnız kendi ruhanî dairesi içinde yaşayanlar için, papalarla ruhanî meclisler ise bütün hristiyanlar için aforoz ilân edebilirler. Son kilise kanununda, aforozu gerektiren suçlardan bazıları şu şekilde tesbit edilmiştir: İmandan dönmek; sapık bir mezhebe mensup olmak veya dalâlete sapmak (md. 1364); papaya saldırıda bulunmak (md. 1370); kutsal eşyayı saygınlığına yaraşmayan yerlere atmak yahut bulunması gereken yerden başka bir yere nakletmek veya gizlemek; bu davranışları kutsal şeyleri tahkir etme gayesiyle yapmak (md. 1367); günah çıkaran kimsenin doğrudan doğruya dinî nitelikteki sırrı ifşa etmesi (md. 1378); çocuk düşürme suçuna yardımcı olmak (md. 1398) (bk. Code de Droit Canonique, s. 237-242). Aforoz, en ağır şekliyle de olsa, kiliseden tamamıyla atılmak demek değildir. Bu cezaya çarptırılan kimse esas itibarıyla yine kilisenin üyesidir. Ancak Evharistiya âyini ve diğer dinî âyin ve merasimlere katılmaktan, kilise üyesi olmanın sağladığı faydalardan mahrum bırakılır.

sayfa 1262

İslâm hukukunda belirlenen cezalar arasında bir müslümanı dinî görev ve ibadetlerinden mahrum bırakma veya toplumdan tecrit etme gibi bir ceza da bulunmamaktadır.

sayfa 1263

Araplar'ın Berberistan'ın doğu ve Tunus'un güney kısmına verdikleri İfrîkiyye adı ise Latin menşeli Afrika kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir.

sayfa 1271

Su kaynakları bakımından dünyanın en zengin kıtası olarak kabul edilebilen Afrika'nın hidroelektrik potansiyeli, Avrupa'ninkinden üç, Kuzey Amerika'ninkinden dört kat fazladır. Bu su gücünün yarıdan çoğu ekvatorial kuşakta Kongo havzasındadır. Fakat Afrika'nın tahmin edilen bu yüksek hidroelektrik potansiyelinin ancak küçük bir kısmından faydalanılmaktadır.

sayfa 1277

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde IV. Hint seferi sırasında Habeşistan fethedilerek Habeş eyaleti kuruldu (1554-1560). Kızıldeniz'deki Osmanlı faaliyetleri, Hindistan seferi için hazırlanan donanmanın Süveyş'ten kalkarak Sevâkin'e çıkarma yapması ve burada ileri bir deniz üssü kurmasıyla başladı ve gelişti. Kızıldeniz sahilleri ve Habeşistan üzerinde tam kontrol sağlanarak Zeyla'da yeni bir deniz üssü kuruldu. Osmanlı Devleti'ni Asya ve Avrupa'da uğraştırmakta olan meseleler, merkeze uzak kalan bu bölgelerde yeni teşebbüslere geçilmesine fırsat vermedi

sayfa 1279

Afrika'dan götürülen köle sayısı kesin olarak tesbit edilememekle beraber bu sayının taşıma ve avlanma sırasında ölenlerle birlikte otuz milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir.

sayfa 1283

Fransa sömürgelerini Paris'ten yönetmeye çalıştığından idarî teşkilâtta mahallî kadrolara yer vermedi. Buralardaki insanları Fransız vatandaşlığına almakla beraber onların medenî ve siyasî haklarını kullanmalarına ortam hazırlamadı. Sadece anavatana aktarılacak ekonomik çıkarlarla ilgilenen Fransa, siyaset ve eğitim alanında uyguladığı asimilasyon ilkesi sebebiyle millî değerleri unutturup yerine kendi kültür ve değer hükümlerini yerleştirmeye çalıştı. Fakat buna rağmen 1939'da Fransız Batı Afrikası'ndaki on beş milyon nüfus içerisinde sadece 2136 kişi Fransız vatandaşlığını kabul etmiş bulunuyordu. Fransa, sömürgelere Fransızlar'ın yerleştirilmesinde ve bunların yönetimde görev almalarında hassas davranırken yerli aydınların, kabile şeflerinin ve diğer ileri gelenlerin toplum üzerindeki etkilerini de silmeye çalıştı.

sayfa 1285

XX. yüzyılın başlarında dünyanın en büyük sömürge imparatorluğunu kuran İngiltere, Fransa'nın aksine sömürgelerinin yönetiminde dolaylı yönetim prensibine göre hareket ederek kabile şeflerine ve yerli aydınlara söz hakkı tanıyıp yerlilerden oluşan bir idare kadrosunun ortaya çıkmasını teşvik etti. Bu durum ve ayrıca yerli kültürlerin ortadan kalkması için özel bir gayret göstermemesi, İngiliz sömürgelerinin bağımsızlığa geçişini daha kolay hale getirmiştir.

sayfa 1305

Afrika, müslüman nüfus oranının diğer kıtalara nisbetle en yüksek olduğu kıtadır.

sayfa 1306

Bazı yerliler tarikatlardaki zikir halkalarını çeşitli merasimlerdeki danslarla özdeşleştirirken, bazıları da kabile ve dinî reislerinin, sihirbaz ve kâhinlerin fonksiyonunu müslüman din âlimleri ve tarikat şeyhlerinin şahsında görmektedirler. Bazı bölgelerde erkeklerin dörtten fazla kadınla veya iki kız kardeşe birlikte evlenmesi, doğum, düğün, cenaze defni, bayram vb. konularda eski âdetleri uygulamaları, haram olan bazı hayvan etlerini yemeleri, tesettüre tam riayet etmemeleri de bu nevidendir. İslâm inancının bulanık ve dinî yaşayışın zayıf olması, özellikle bir kabilenin bütünüyle müslüman olması durumunda daha çok görülmektedir.

sayfa 1307

Birçok yerde müslüman olmayan yerliler, hatta bazan halkın yarısı müslümanlar gibi namaz kılmakta, cenaze törenleri ve bayramlara iştirak etmektedirler.

sayfa 1309

756'da bağımsız Endülüs Emevî Devleti'nin kurulmasından sonra Kuzey Afrika'da bağımsızlık hareketleri başladı ve bölgede müstakil bazı İslâmî yönetimler doğdu. Burada önce Hâricî hânedanlar ortaya çıktı. Cezayir'in batısında hüküm süren Rüstemîler (777-909) ile Sicilmâse'de ortaya çıkan Midrârîler (772-977), Hâricî-İbâzî inanişına mensup hânedanlar idi. İbâzîler'in merkezi haline gelen Tâhert'e servet edinmek ve Hâricî düşüncesine bağlılık gayesiyle İran'dan ve başka yerlerden pek çok kişi gelmiştir.

sayfa 1313

Sınırları genişleterek Tinbüktü ve Cenne gibi önemli kültür merkezlerini hâkimiyeti altına alan Sünnî Ali'nin (1464-1492) müslüman adı taşımasına rağmen, İslâmî kurallarla geleneksel putperest inançlarını bağdaştırmaya yönelik politikası İslâm'ın gelişmesine mâni oldu ve İslâm bilginleri açıkça ona karşı tavır aldılar. Songay Devleti'nde İslâm'ın asıl gelişmesi, XV. ve XVI. yüzyıllarda hüküm süren Askiya hânedanından Muhammed Ture (1493-1528) zamanında olmuştur. Hacca

sayfa 1316

İslâmiyet'in bu insanlara yeni bakış açıları kazandırması, toplumun yeniden toparlanmasına imkân vermesi, diğer inanç sistemlerinden üstün olması ve İslâm'a girişin sade, formalitesiz oluşu gibi özellikler bu yayılmada rol oynamıştır. Hem Kuzey Afrika'da hem de Siyah Afrika'da İslâm'ın yayılışında

en önemli rolü tüccarlar, toplumun ileri gelenleri, buralara yerleşen müslüman muhacirler ve çeşitli tarikat mensupları oynamıştır. XI. yüzyılda Batı Afrika'ya İslâmiyet'in nüfuz etmesinde büyük etkisi olan Murâbitlar'ın dışında XV. yüzyıldan itibaren de Kadiriyye tarikatı büyük rol oynadı. XII. yüzyılın sonlarına doğru Fas'a ulaşmış olan Kadiriyye tarikatı kısa zamanda nüfuz alanını genişleterek Batı ve Orta Sudan'da İslâmiyet'in yayılmasını hızlandıran temel unsur oldu. Tarikata mensup şeyhler ve müridler gittikleri yerlerde putperest yerlileri İslâm dinine çağırdılar ve onlara İslâmiyet'i sevdirdiler. Ayrıca Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali sırasında yürütülen mücadelede Kadiriyye tarikatı siyasî bir görev de yüklenmiştir.

sayfa 1317

Fas'ta kurulan Ticâniyye tarikatının bilhassa Mağrib'de büyük etkisi oldu. Bu tarikat mevcut yönetime itaat etmeyi savunması sebebiyle işgalci-sömürgeci yönetimler nezdinde de gayet iyi bir mevkie sahipti. Bu sebeple Ticâniyye bilhassa Fransız sömürgelerinde yayılarak halkın İslâm'a girmelerinde etkili olmuştur.

sayfa 1317

Gana, Sierra Leone, Fildişi Sahili, Benin Cumhuriyeti ve Burkina Faso'da ise müslümanlar azınlıktadır ve buralarda da İslâm dışı hareketlerden biri olan ve Müslümanlık'la Hristiyanlığı bütünleştirmeye çalışan Hindistan kökenli Kadıyânîlik yaygın olup propagandaya yönelik güçlü yayın araçlarına ve özel kolejlere sahiptir.

sayfa 1322

Bizans hâkimiyeti ve kilisenin halk üzerindeki baskısı Mısır'ın fethini ve İslâmiyet'in buranın yerli halkı olan Kıptîler arasında yayılmasını kolaylaştırdı. Öyle ki Kıptîler'in çoğu daha fetih tamamlanmadan müslüman oldu ve sayıları gittikçe arttı. Bu yüzden Hz. Osman zamanında (643-655) Mısır'dan elde edilen haraç on iki milyon dinar iken Muâviye zamanında (661-679) bu miktar yedi milyon dinara düştü. Ömer b. Abdülazîz devrinde (717-720) bu miktarın son derece azalması üzerine, Mısır valisi bundan böyle müslüman olacak kimselerden cizye vergisinin düşürülmemesini teklif ettiyse de halife Ömer b. Abdülazîz, "Allah Hz. Muhammed'i câbî (vergi toplayan) değil, dâî (doğru yola çağıran) olarak göndermiştir" diyerek bunu reddetti.

sayfa 1326

Müslüman tâcir ve tebliğcilerin günün belli zamanlarında abdest alıp namaz kılmaları, dua etmeleri, cuma ve bayram namazları, kurban kesme gibi ibadetleri yerlilerin dikkatini çekmiş, kendileriyle kurulan yakın ve samimi münasebetler, muhtaç ve kimsesizlere yapılan yardımlar güven telkin etmiş ve müslümanlarla kolayca kaynaşmalarını sağlamıştır. Bilgi, kültür ve ahlâk bakımından müslümanların sahip oldukları üstünlük de onlara büyük bir itibar kazandırmıştır. Müslüman tâcir ve muhacirlerin yerli kadınlarla evlenerek onlarla kaynaştıkları konusunda kaynaklar son derece açıktır.

sayfa 1326

Müslüman tebliğcilerin sınıf farkı gözetmemesi ve yerlilerin müslüman olur olmaz tebliğcilerle kendilerini eşit durumda görmelerine karşılık, Hristiyan misyonerlerin kendilerini yerli halktan üstün görmeleri, yerli kadınlarla evlenmemeleri, İslâm'ın siyahların dini, Hristiyanlığın da beyazların dini olduğu şeklinde bir kanaatin doğmasına yol açmıştır.

sayfa 1326

Batı sömürgecilik hareketinin, Afrika'da İslâmiyet'in yayılmasına dolaylı yoldan da olsa müsbet bir tesiri olmuştur. Sömürge altındaki ülkelerde düzen ve güvenliğin sağlanması, demiryollarının açılması, ana yollara bağlanan tâli yolların yapılması, müslüman tâcir ve tebliğcilerin iç bölgelere nüfuzunu kolaylaştırmıştır. Sömürgeci devletlerin idarî görevlerdeki yardımcı personeli ve açılan okullarda ders veren hocaları daha çok fikrî ve kültürel bakımdan ileri olan müslümanlardan seçmeleri, hem İslâm tebliğini kolaylaştırmış hem de müslüman olmayı yerlilerin gözünde cazip hale getirmiştir.

sayfa 1333

1069'da Bizans Hükümdarı Romanos Diogenes büyük bir ordu ile Halep bölgesinde savaşırken Emîr Afşin de Anadolu içlerine girip Sakarya kıyılarına kadar gitmiş, bir Bizans kumandanının yardımıyla Sivrihisar'ın güneyindeki Ammûriyye (Amorion) şehrini zaptedip yağmalamıştı.

sayfa 1334

Buradan İstanbul'a doğru ilerlerken Romanos Diogenes'e ait altı bin attan oluşan bir sürüyü de ele geçirdi. Faaliyetlerinden haberdar olan Romanos Diogenes yolunu kesmek istediye de başaramadı ve Afşin Çukurova'dan geçerek Antakya bölgesine ulaştı.

sayfa 1336

Bu sırada Kâvûs ailesi arasında çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle Bağdat'a gelerek Müslümanlığı kabul eden Afşin, Me'mûn'un gönderdiği orduya rehberlik ederek Üşrûsene'nin fethini sağladı. Abbâsîler'in hizmetine ne zaman girdiği belli değildir; ancak 206 (821-22) yılında Bağdat'a gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

sayfa 1338

askerî başarılarından dolayı Afşin'in haklı olarak kazandığı nüfuz ve itibar, devlet ricâli, özellikle Arap ileri gelenleri arasında kıskançlığa sebep oldu.

sayfa 1338

Soğd meliklerinden Merzübân b. Türgiş de mahkemede Üşrûsene halkının Afşin'e "ilâhlar ilâhı" diye mektup yazdığını iddia etti. Bunun üzerine Afşin, "Bu doğrudur; dedeme, babama ve müslüman olmadan önce bana böyle hitap edilirdi. Kendimi onlardan aşağı görmek istemem" deyince, İshak b. İbrâhim, "Yazıklar olsun sana! Firavun ile aynı şeyleri söylüyorsun; nasıl müslüman sayılabilirsin!" dedi. Mahkeme heyetinin sünnet olup olmadığına dair sorusuna da tehlikeli bulduğu için sünnet olmadığı cevabını veren Afşin, kendine yöneltilen diğer suçlamaları ise reddetti. Sonunda mahkeme heyeti herhangi bir cezaya hükmetmedi; Afşin tekrar hapis haneye gönderildi. Halifeye bir iftiraya mâruz kaldığını bildirdiyse de affedilmedi. Bu ise Mu'tasım ve çevresindekilerin onun müslüman olmadığına inandıklarını göstermektedir.

sayfa 1342

Fakihlerin çoğunluğuna göre afyon kullanan kimse içki kullananla bir tutulmayıp ta'zir* grubuna giren bir ceza ile cezalandırılır. İbn Teymiyye, Zehebî, Mâverdî gibi bazı âlimler ise uyuşturucu kullanmayı içki içmek gibi telakki edip had* cezasına hükmetmişlerdir.

sayfa 1360

AGEL Araplar'ın baş örtüsünü tamamlayan siyah halka. Basılı kaynaklarda

sayfa 1360

Lübnan, Suriye, Filistin ve Irak'ta daha yaygın olarak kullanılır. Osmanlı döneminde, buralara görevli giden devlet memurlarına ve Adana ile yöresindeki bir kısım azınlığa da agel-kefiye kullanmaları için resmen izin verilmiştir.

sayfa 1361

AGNOSTİSİZM (bk. LÂEDRİYYE)

sayfa 1364

Ağa, Moğolca “büyük erkek kardeş” mânasındaki aka kelimesinden gelir (bk. G. Doerfer, I, 155-158). Türkler eski zamanlardan beri “büyük erkek kardeş” anlamında eçi sözünü kullanıyorlardı. Eçi, aynı zamanda “amca” mânasına da geliyordu. Selçuklular devrinde “ağabey” şeklindeki asıl mânasından başka büyük ve itibarlı emîrlere hükümdarların bile eçi (içi) dedikleri biliniyor.

sayfa 1364

Moğollar büyük erkek kardeşlerine aka, küçük erkek kardeşlerine de ini diye hitap ediyorlardı. İni, Orhun Kitâbeleri'nde geçer ve Bilge Kağan Kül Tigin'den daima “İnim Köl Tigin” diye söz eder.

sayfa 1365

eçinin unvan olarak kullanıldığına dair hiçbir delile sahip değiliz. Moğollar'ın aka kelimesi ise daha “kaanlar” devrinden itibaren bir unvan şeklinde kullanıldı. Çeşitli kaynaklardan da anlaşılaacağı üzere aka, daha ziyade asil soydan olmayan, fakat hizmetleri sayesinde mühim mevkilere yükselen itibarlı, saygı duyulan devlet adamlarına verilen bir unvandı.

sayfa 1366

Bunların Arapça çoğul şekilleri olan ağavât (büyük kardeşler), iniyât (küçük kardeşler) sözlerine daha sıkça rastlanır. Bu kaynaklardan elde edilen kayıtlara göre, ocaktaki yaşça ve kıdemce ileride olan memlûklere -ininin zıddı olarak- genç memlûklere yetiştiren muallimlere, sultanın hizmetindeki tecrübeli memlûklere ve hatta bizzat asker olarak vazife görmekte olan memlûklere ağa ve ağavât denilmekte idi.

sayfa 1374

Balkan Savaşı sırasında Hindistan müslümanlarının Osmanlılar'a yardım etmesi için çaba gösterdi. I. Dünya Savaşı'nda ise Osmanlılar'ın Almanlar'ın yanında savaşa girmesini önlemeye çalıştı ve Osmanlı Devleti'nin İtilâf devletlerine karşı savaşa girmek için yayımladığı cihad beyannamesine bütün gücüyle karşı koydu. Bunda

sayfa 1375

Ağa Han'ın bir başka önemli faaliyeti de hilâfet konusundadır. 1919'da Hindistan'da başlayan hilâfet hareketine karşı çıkmasına ve Hindistan müslümanlarını bundan vazgeçirmeye çalışmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin hilâfeti kaldırma kararına karşı çıktı. 24 Kasım 1924 tarihinde Emîr Ali ile birlikte Türkiye Başvekili İsmet Paşa'ya Londra'dan gönderdiği bir mektupta, her şeye rağmen hilâfetin korunmasının gerekli olduğunu, halifeliğin yeni kurulan Türk Devleti için zararlı olmak şöyle dursun, aksine avantaj sağlayacağını, statüsünün ise Katolik kilisesinin temsilcisi olan papaninkinden aşağı olmayacak şekilde yeniden düzenlenmesinin gerektiğini bildirdi.

sayfa 1376

Kaçarlar Türkmen asıllı bir boy olup XV. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun Bozok bölgesinden (bugünkü Yozgat vilâyeti ile ona komşu bazı yöreler) Gence taraflarına gelmişlerdi. Şah Abbas XVI. yüzyılın sonlarına doğru onlardan önemli bir kolu Esterâbâd bölgesine göçürmüştü. Esterâbâd Kaçarları Aşaka Baş (Aşağı Baş) ve Yuharu Baş (Yukarı Baş) adları ile iki kola ayrılıyorlardı. Her kol altı obadan müteşekkil olup Aşaka Baş'ın büyük beyler çıkaran obası Koyunlu (Ağa Muhammed bu obaya mensuptur), Yuharu Baş'ınki ise Develü idi.

sayfa 1378

Bu başarılarından sonra şahlık mevkiine çok yaklaştığını gören Ağa Muhammed Han, bu savaşlar sırasında ele geçirilmiş olan Tahran'ı devletinin merkezi yaptı. Eskiden büyük bir köy olan, Safevîler ve Kerim Han zamanında biraz imar gören Tahran, ilk defa bir devlet merkezi haline getirilmiş oldu. Câfer Han'ın Hemedan'da yenilip tekrar Fars'a dönmek zorunda kalmasından sonra Ağa Muhammed Han 11 Cemâziyelevvel 1200 (12 Mart 1786) tarihinde Tahran'da şahlık tahtına oturdu; adına hutbe okundu ve sikke kesildi.

sayfa 1393

Necip Fazıl'ın şahsî gayret ve teşebbüsü, İş Bankası'nın desteğiyle yayımlanmaya başlayan dergi, maddeci düşünceye bağlı sanat ve kültür faaliyetlerinin karşısında doğrudan doğruya ruhçu ve mistik dünya görüşünü temsil etmektedir.

sayfa 1394

AĞAÇERİLER XIII-XV. yüzyıllarda Maraş-Elbistan ve Malatya yörelerinde yaşayan büyük bir Türkmen topluluğu.

sayfa 1410

Hayatında başlıca üç devir ve üç hâkim fikir görülen Ağaoğlu, daha çok, etkisi altında kaldığı fikirleri taşıyıcı bir özelliğe sahiptir. Bu bakımdan Rusya devresinde Rusya müslümanlarının birleşmesini ve ilerlemesini savunmuş, oradaki çalışmaları zorlaşıp İstanbul'a geldiğinde, devrin İslâmcı yayın organı Sebîlürreşad kadrosu içinde yer alarak bu istikamette yazılar yazmıştır. İslâmcı yanının ağır bastığı bu devreden sonra İttihatçılar'la tanışması ve onların yayın organlarında yazılar yazmasıyla onun Türkçülük tarafı ortaya çıkar ve dinî düşünceden uzaklaşma devri başlar. Son devresi ise Cumhuriyet yıllarıdır. Bu devreden sonra Ağaoğlu tam anlamıyla bir Batıcı olarak görünür.

sayfa 1425

Ağıtlar hemen bütün toplumlarda kadınlar tarafından söylenmekte ve "ağlayıcı" mânasına gelen kelimelerle adlandırılan bu kadınların teşkilâtlanmış bir meslek oluşturdıkları dahi görülmektedir.

sayfa 1427

Eski Araplar'da da ölülerin arkasından ücretle elbiselerini yırtıp saçlarını yolarak ağlayan birtakım kadınlar vardı; ağıtçılığı meslek haline getirerek geçimlerini bu yoldan temin eden bu kadınlara nâihâ-nâihât deniliyordu. Ağıt sırasında yaptıkları hareketlere göre sâlika (çığlık atan), ressâe (mersiye söyleyen), hâlîka (saçlarını yolan) ve şâkka (üstünü başını yırtan) gibi isimler alan bu kadınlar menâha denilen ağıt söyleme mahallinde toplanarak hep birlikte ölünün iyiliklerini ve kahramanlıklarını anlatan ezgiler okur, ses ve hareketleriyle çevredekileri elem ve ıstıraba boğan hazin bir matem havası meydana getirirlerdi.

sayfa 1428

Fıkıh âlimleri, ağıtçılık bir yana, bir kimsenin çığlıklar kopararak ve yüksek sesle hıçkırarak hıçkırarak kendi ölüsüne ağlamasını dahi câiz görmemişlerdir. Bu türlü davranışlar Hanefî ve Mâlikîler'e göre haramdır. Zehebî ve İbn Hacer el-Heytemî, yüksek sesle ölüye ağlamayı büyük günahlardan (günâh-ı kebâir) sayar ve bunu küfür olarak görenlerin bile bulunduğunu haber verirler.

sayfa 1436

Hz. Ya'kub oğlu Yûsuf için ağladığı gibi Hz. Peygamber de oğlu İbrâhim'i can çekişirken kucaklayarak öpmüş, koklamış ve onun için göz yaşı dökmüş, bunu gören çevresindeki sahâbîler de ağlamışlardı

sayfa 1438

lüzumsuz, zamansız ve yersiz ağlamalar, riya sayılması ihtimali bulunan göz yaşları yasaklanmış ve bu türlü ağlamaların şeytandan kaynaklandığı bildirilmiştir (bk. Müsned, V, 235).